

ОЛЬВИЯ — САМЫЙ ВЫДАЮЩИЙСЯ ПАМЯТНИК КЛАССИЧЕСКОЙ ДЕМОКРАТИИ И КУЛЬТУРЫ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

Ольвия представляла собой одно из крупнейших античных государств в Причерноморье. Но только здесь на протяжении почти 600 лет существовала демократическая власть в ее наиболее прогрессивном классическом варианте, заимствованном в основном из Афин. В Ольвии прослеживаются разнообразные виды демократии (радикальная, умеренная и в особенности элитарная). Основная причина длительности ее существования заключается в постоянном сохранении полисных традиций единства гражданской общины и наиболее развитой благотворительной деятельности. Находясь в постоянном окружении разноэтнических образований, ольвиополиты сумели сохранить в чистоте эллинский язык как высшую основу их культуры. В статье также кратко охарактеризованы достижения ольвиополитов в разных областях духовной культуры: образование и особое значение риторики в общественно-политической деятельности, религиозно-философское и литературное творчество, музыка и театр, изобразительное и прикладное искусство, религиозное мировоззрение; отмечено их своеобразие и особенности, вклад ольвиополитов в общеэллинскую культуру. Определено историческое значение Ольвии как наиболее выдающегося демократического государства не только на территории современной Украины, но и во всем Причерноморье.

A. S. Rusyaeva

OLBIA IS THE GREATEST MONUMENT OF CLASSICAL DEMOCRACY AND CULTURE ON THE TERRITORY OF UKRAINE.

Olbia is considered to be one of the biggest antique states in the Black - Sea area. However, it was the only place where democratic power in its most progressive classical variant, borrowed mainly from Athens, existed for about six hundred years. Various kinds of democracy have been retraced in Olbia (radical, moderate and especially elitist). The main reason of its continuous existence is in the constant keeping to the polis traditions of unity of the citizen community and highly developed philanthropic activity. Being constantly surrounded by the multi-ethnic formations Olbiopolites managed to preserve their original Hellenistic language as the highest base of their culture. The author also gives the short characteristic of their achievements in different spheres of cultural life: education, religious and specific meaning of rhetoric in the common - political activity, religious, philosophical, and literary creation, music and theatre, fine and applied arts, religious outlook; here also noted their specificity and peculiarities, their contribution into the common Hellenistic culture. The historical meaning of Olbia as the greatest democratic state not only on the territory of the modern Ukraine, but also on the whole Black-Sea area, has been defined in the article.

Г. О. Станиціна

ОХОРОНА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕДИЦІЙ В ОЛЬВІЇ У ПЕРШІ РОКИ РОБОТИ ЗАПОВІДНИКА (за матеріалами Наукового архіву Інституту археології НАН України)

Публікація про охоронні заходи та археологічні експедиції на території давньогрецького поселення Ольвія на березі Бузького лиману біля с. Парутине Очаківського р-ну Миколаївської обл. у перші роки створення та становлення Ольвійського заповідника. Використано унікальні архівні документи, які раніше не публікувались.

У 2001 р. виповнюється 75 років Ольвійському заповіднику, що розташований на правому березі Бузького лиману біля с. Парутине на території всевітньо відомо-

го пам'ятника античної культури — давньогрецького міста Ольвія. Величезне культурно-історичне значення пам'ятника зумовило вживання заходів щодо його охорони та створення на цій території заповідника.

Велику роль в справі охорони Ольвії відіграв завідуючий Миколаївським історико-археологічним музеєм Тодось Тимофійович Камінський. Приїхавши в Ольвію, він побачив вбиті кілочки на території давнього городища, які відмічали ділянки, віддані селянам під садиби. В 1919 р. Т. Т. Камінський добився від Раднаркому України відміни рішення Парутинського ревкому, який віддав землю Ольвійського городища селянам¹.

Враховуючи культурну цінність та міжнародне значення стародавньої Ольвії, Рада Народних Комісарів УРСР у 1921 р. ухвалила Постанову про охорону залишків давньогрецького міста та його некрополя (Зб. Указ. УРСР 1921, №17, ст. 512)*. За цією Постановою, на Головне управління в справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва, старовини і природи (Головмузеї) при Народному комісаріаті освіти було покладено загальний нагляд за охороною Ольвії, видачу дозволів на розкопки та науковий контроль за ними. Всі знахідки мали передаватись у Київський обласний історико-археологічний музей. Для того щоб довести цю Постанову до відома не тільки науковців, а й широких верств населення, її було надруковано в газеті «Комуніст» за 27 вересня 1921 р.².

4 травня 1923 р. на засіданні Археологічного Комітету Всеукраїнської Академії Наук було заслухано його листа до Наукового комітету Головпрофосвіти такого змісту: «Озабоченный неблагоприятными сведениями о сохранности древностей Ольвии, хищнически раскапываемых окрестными жителями, а также слухами о домогательствах германского представителя в Харькове Гая, желающего получить разрешение на систематические раскопки для берлинской Прусской Академии Наук, Археологический Комитет ВУАН считает долгом представить Научному Комитету Укрглавпрофобра о нижеследующем: Благодаря раскопкам Петербургской Археологической Комиссии, произведенным под руководством Ученого секретаря Бориса Владимировича Фармаковского (ныне Ученого секретаря Петербургской Академии Истории Материальной Культуры) Ольвия давно уже стала объектом местных хищнических вожделений и международного научного интереса, когда планомерные правительственные раскопки в 1914 г. в связи с начавшейся войной были прекращены, ни кладочискатели не отказались от своих покушений, ни иностранцы не отказались от мысли провести раскопки за счет иностранных научных учреждений. Из местных жителей особенное усердие проявил некий Семнов, который сумел добыть даже мандат на раскопки от Наркома Просвещения тов. Г. Ф. Гринька,— правда, мандат этот впоследствии был аннулирован, но Семенов в течение некоторого времени копал, и мы еще не знаем весь вред, который он причинил. Из иностранцев энергично добивался разрешения производить раскопки директор Музея древностей в Берлине, ныне академик Прусской Академии Наук Теодор Виганд. Археологический Комитет ВУАН полагает, что теперь, когда наиболее тяжелые в политическом и экономическом отношении для Соввласти годы миновали, пора вспомнить об Ольвии, вступить по этому вопросу в соглашение с Правительством РСФСР, привлечь к сотрудничеству Российскую Академию Истории Материальной Культуры, в сам Устав которой (№ 29) СНК РСФСР внес особое указание о раскопках в Ольвии (устав утвержден 18 мая 1919 г.), и выработать меры охраны древностей Ольвии, план ближайшей (летом 1923 г.) кампании раскопок и осуществить сами раскопки. Для того чтобы кампания 1923 г. могла состояться, необходимо соответствующие переговоры вести в срочном порядке»³.

Завідуючий Миколаївським обласним історико-археологічним музеєм Т. Т. Камінський був призначений в 1921 р. Микгубоно, а з 1 січня 1924 р. Головнаукою вченим хранителем Ольвії. Він організував безпосередню охорону та догляд за Ольвією, розв'язував усі господарчі і навіть спірні питання, налагоджував стосунки та проводив роз'яснювальну роботу з місцевими селянами, керував проведенням екскурсій, що пароплавами відправлялись з Миколаєва до Ольвії. В листі до ВУАК від 6 серпня 1925 р. Т. Т. Камінський сповіщав: «Мину-

* Про інші Постанови відносно охорони Ольвії див. статтю В. В. Крайніної в цьому ж номері журналу.

лого року я не менше одного разу на місяць виїздив до Ольбії, а тепер за браком коштів це робиться рідше». Як зазначав представник ВУАК в Ольвійській експедиції М. О. Макаренко в своєму листі до Археологічного комітету від 23 серпня 1926 р., «все, що робилося до цього часу на території Ольбії, зроблено Камінським». З 1924 р., дякуючи турботам вченого хранителя Ольбії, до складу заповідної території увійшла місцевість навколо колишньої «Сигнальної станції», яка до цього належала морському відомству (нинішня назва споруди «маяк»; у наш час територія заповідника Ольвія становить близько 330 га)⁴.

У середині липня 1924 р. до Всеукраїнської Академії Наук надійшов лист від Російської Академії Історії Матеріальної Культури в якому сповіщалося, що РАІМК, яка давно турбувалась про відновлення перерваних досліджень стародавньої Ольвії і вже зв'язувалась щодо цього питання з ВУАН та Наркомпросом України, отримала можливість відновити роботи в Ольвії, які передбачає провести у контакті з Всеукраїнською Академією Наук та Одеським обласним історико-археологічним музеєм, з яким у неї вже встановлені зв'язки. Для роботи в Ольвії відряджено члена Академії Б. В. Фармаковського. В листі також зазначалось, що, поскільки Головна наука СРСР відпустила в тому році мало коштів, то роботи будуть полягати тільки у додаткових дослідженнях ділянок, уже розкопаних в 1902—1915 рр., та розкопках древніх могил, яким загрожує руйнування зі сторони шукачів скарбів, а також у перевірці генерального плану древнього міста та його некрополя⁵.

На засіданні Археологічного Комітету ВУАН від 17 липня 1924 р. було заслухано цей лист й ухвалено рішення визнати продовження розкопок Ольвії дуже бажаним. Б. В. Фармаковському було видано мандат за № 1364 від 29 липня 1924 р. з дорученням продовжити розкопки Ольвії за умови, що всі знайдені під час розкопок речі не буде вивезено за межі України і буде передано до Одеського історико-археологічного музею. Копію мандата було надіслано до музею в Одесу, ще одна копія цього документа залишилась у Києві і нині зберігається в Науковому архіві. На засіданні ВУАК від 15 серпня 1924 р. М. О. Макаренко підкреслив необхідність надіслати на розкопки Б. В. Фармаковського представника від Археологічного Комітету. Було вирішено зобов'язати Одеський музей послати свого представника на ольвійські розкопки і дати право Херсонському музею відрядити на ці розкопки свого представника⁶.

До складу археологічної експедиції 1924 р., яка працювала від 13 серпня до 1 вересня, крім представників РАІМК (професор Б. В. Фармаковський — завідуючий експедицією; науковий співробітник Б. Л. Богаєвський — помічник завідуючого; науково-технічний співробітник М. М. Токарський; науково-технічний співробітник архітектор І. Г. Безруков; фотограф І. Ф. Чистяков) входили також представники ВУАК: головний нагляд за роботами в Ольвії було доручено завідувачу Одеським історико-археологічним музеєм професору С. С. Дложевському; безпосередньо на розкопки в Ольвію були відряджені хранитель Одеського історико-археологічного музею М. Ф. Болтенко та завідуючий Миколаївським історико-археологічним музеєм Т. Т. Камінський. До роботи в експедиції був також залучений С. А. Семенов-Зусер, від якого було одержано необхідні відомості про його роботи в Ольвії у 1920 р. і який надавав експедиції постійну діяльну допомогу, пов'язану з проведенням археологічних досліджень⁷. У 1920 р., на кошти, виділені організаціями м. Миколаєва, С. А. Семенов-Зусер відновив перервані після 1915 р. археологічні роботи в Ольвії. За польовий сезон він провів значні розкопки на некрополі, де було відкрито 164 поховання — ґрунтові і підбійні могили та склепи, що дали близько 1000 знахідок, серед яких було немало цінних, а часом і унікальних. Цю колекцію, що зберігалась у Миколаївському історико-археологічному музеї, в часи Великої Вітчизняної війни було пограбовано окупантами. В Науковому архіві Інституту археології НАН України збереглися кресленники розкопів, фотоальбом знахідок, описи могил та інвентарний опис знахідок⁸. У літературних джерелах трапляються дані, що в 1921 р. С. А. Семенов-Зусер продовжував досліджувати некрополь, а також провів археологічні розкопки в Нижньому місті на ділянці НГФ, де відкрив залишки елліністичних будинків III—II ст. до н. е.; документація про ці розкопки зберігається в ЛОІА (фонд 2, № 81)⁹, але в архівних джерелах Наукового архіву ІА НАН України про це немає згадок.

План робіт археологічної експедиції 1924 р. був обумовлений такими фактора-

ми: результатами робіт в Ольвії колишньої Археологічної Комісії в 1901—1915 рр.; обставинами, що викликали перерву в дослідженні Ольвії з 1916 р., та матеріальними ресурсами, які були у розпорядженні експедиції. Головні напрями роботи експедиції: виявити стан будівельних залишків Ольвії, відкритих протягом 1901—1915 рр., та вжити заходи щодо їх захисту від руйнування; на уже розкопаних ділянках перевірити слої давнього міста та вияснити їх взаємовідношення, а за необхідності провести додаткові розвідки; провести додаткові роботи зі складання генерального плану території Ольвії разом з некрополем та перевірку нанесених на ньому ділянок, досліджених протягом 1901—1915 рр.; закінчити дослідження тої ділянки некрополя, розкопки на якому були призупинені 1915 р.; провести додаткові розкопки римської цитаделі, відкритої у 1901—1906 рр. для точнішого встановлення плану цитаделі та відкритих у 1905—1906 рр. залишків храму Аполлона і виявлення на місці цитаделі культурних слоїв; збір інформації про знахідки останніх років на території Ольвії та її околицях¹⁰.

Б. В. Фармаковський крім загального керівництва всіма роботами експедиції взяв на себе проведення розкопок на території городища. На його помічника Б. Л. Богаєвського було покладено проведення розкопок на некрополі, інші члени брали активну участь у чергуваннях на розкопках, складали описи знахідок та виконували інші роботи. Найманих робітників на розкопках було від 6 до 52 осіб залежно від задач кожного дня. Археологічні знахідки було передано до Одеського обласного історико-археологічного музею. Намічений експедицією план робіт було повністю виконано. За короткий термін було здобуто цінні дані стосовно топографії Ольвії (відкрито нову частину стіни римської цитаделі з облицювальною кладкою та залишки храму Аполлона); розкопки на некрополі збагатили науку унікальною знахідкою — кришкою іонійської посудини; було налагоджено справу охорони відкритих розкопками будівельних залишків Ольвії та вжито заходів проти проведення там грабіжницьких розкопок. Крім того, експедицією було виконано великий обсяг робіт з виготовлення генерального плану Ольвії та її околиць, на який нанесено всі досліджені на той час ділянки¹¹.

Можливо, саме про цей план території Ольвії йшлося в переписці між ВУАК та Укрнаукою, з одного боку, та академіком Б. В. Фармаковським і РАІМК, з другого, щодо виготовлення двох копій плану (для ВУАК та Одеського музею). На прохання прискорити виготовлення копій є кілька відповідей, сама повна з яких така: «...задержка в изготовлении копии плана объясняется невозможностью получить в Ленинграде потребное количество полотняной кальки (18 кв. арш.). Перенести план на бумажную кальку не представляется целесообразным, так как при размерах плана и хрупкости материала пользование планом будет чрезвычайно затруднительно. Академия изыскивает способ к фотографированию плана, что также сложно вследствие размера плана». В Науковому архіві ІА НАН України ні копії, ні фотокопії такого великого плану немає. Зате Т. Т. Камінський у своєму листі від 9 грудня 1934 р., коли він уже працював на Запоріжжі, писав до Інституту Історії Матеріальної Культури: «Генеральный план съёмки 1924 года поступил в РАИМК. Позже, за счет Николаевского музея, мной была заказана и получена от РАИМК копия Генерального плана территории раскопок Ольвии (на кальке) и должна храниться в Николаевском музее»¹².

В 1925 р. на розкопки Ольвії було відпущено дуже обмежену кількість коштів, тому Б. В. Фармаковський вирішив обмежитись розвідками на території колишньої «Сигнальної станції». Як сповіщав вчений охоронець Ольвії Т. Т. Камінський в листі до Всеукраїнського Археологічного Комітету від 19 серпня 1925 року: «Намічена до розкопів площа є садиба бувшої станції оптичного телеграфу. Площа ця раніш була недоступна для обслідувань, тому що вона належала Морському відомству. В цьому році персонально мною було порушено перед Морським відомством питання про передання цієї будови й садиби до Ольвії. На подану мною заяву — станцію передано, й 20 серпня на цій площі вперше буде проведено дослідження». Наукова експедиція під керівництвом члена РАІМК Б. В. Фармаковського складалась: з представників Всеукраїнського Археологічного Комітету при ВУАН — завідуючого Одеським історико-археологічним музеєм С. С. Дложєвського та завідуючого Миколаївським історико-археологічним музеєм Т. Т. Камінського; чотирьох співробітників Російської Академії Історії Матеріальної Культури — професора А. П. Удаленкова, І. І. Мещанінова, Е. О. Прушевської та В. Д. Блават-

ського; чотирьох наукових співробітників Одеського історико-археологічного музею — М. Ф. Болтенка, Е. Г. Оксмана, В. А. Пора-Леонovich, Г. В. Цомакіона і співробітника Миколаївського історико-археологічного музею В. С. Кузнецова. Розкопки, що того року охопили площу в 250 м², було закінчено 1 вересня. Знахідки поступили до Миколаївського музею¹³.

Кошти на розкопки у 1926 г. виділяла Укрнаука, Б. В. Фармаковським було складено план широкомасштабних розкопок на 1926 р., про який він доповів на засіданні Президії Укрнауки 27 лютого 1926 р. На тому ж засіданні було прийнято рішення: «Просити академіка Фармаковського скласти спільно з Археологічним Комітетом при УАН план дальших розкопок Ольвії на протязі найближчих 5 років для виклопотання коштів на союзна експедицію до Ольвії, організовану Укрнаукою під керуванням академіка Фармаковського. Загалом одобрити план розкопок Ольвії на 1926 рік»¹⁴.

Навесні 1926 р. до Б. В. Фармаковського звернувся з проханням допустити його до участі в розкопках Ольвії німецький археолог доктор Гозе, який проживав у Афінах. Він сповіщав, що Німецький Археологічний Інститут відпустив йому кошти на поїздку. Оскільки д-р Гозе брав участь у розкопках Берлінського музею в Мілеті, метрополії Ольвії, його присутність на розкопках було признано бажаною¹⁵.

В 1926 р. в розкопках Ольвії брали участь: від РАІМК — академік Б. В. Фармаковський (завідуючий експедицією), архітектор академік Н. Б. Бакланов, наукові співробітники: Б. Д. Богаєвський, Т. М. Девель, Т. Н. Кніпович, О. А. Піні; асистенти: І. І. Мещанінов та Е. О. Прушевська, практикант В. Ф. Штейн, фотограф І. В. Чистяков, спеціаліст з кераміки І. П. Красніков, спеціаліст з органічних залишків М. І. Тихий та топограф. Від Української академії наук — член Археологічного Комітету М. О. Макаренко (замісник завідуючого експедицією), практиканти С. С. Магура та І. М. Самойловський; від Одеського історико-археологічного музею — завідуючий музеєм С. С. Дложевський, наукові співробітники М. Ф. Болтенко, Е. Г. Оксман, Г. В. Цомакіон, В. А. Пора-Леонovich; від Миколаївського історико-археологічного музею — завідуючий музеєм Т. Т. Камінський та науковий співробітник В. С. Кузнецов; від Дослідного інституту археології й мистецтва при Державному московському університеті — наукові співробітники В. Д. Блаватський та М. М. Кобиліна; від Ленінградського університету — студенти Славін, Фармаковська, Керасов, Чубова, Юнович; Від Німецького Археологічного Інституту — доктор Гозе¹⁶.

Знахідки за 1926 р. (всього 3401 предмет) було передано до Миколаївського музею, крім найбільш громіздких, які тимчасово залишались на зберігання у с. Парутине на складі під наглядом сторожа городища. Оскільки в Одеському музеї зберігалась значна колекція амфорних клейм, то Миколаївський музей зобов'язали переслати всі клейма, знайдені 1926 р., до Одеського музею¹⁷.

1926 рік був останнім, коли експедицію очолював Б. В. Фармаковський, в 1927 р. у зв'язку з хворобою вченого експедицію очолила Тимчасова наукова рада в складі: С. С. Дложевський (голова), Т. Т. Камінський, Н. Б. Бакланов, І. І. Мещанінов, вчені, що працювали разом з Б. В. Фармаковським. Наукова Рада ухвалила організувати дослідження на території як городища, так і некрополя в такій формі, щоб вони були безпосереднім продовженням досліджень попередніх років і дали б матеріал для вирішення або освітлення чергових питань, зазначених у плані робіт на найближчі роки Б. В. Фармаковським¹⁸.

Дякуючи турботам Б. В. Фармаковського, Т. Т. Камінського та інших вчених-археологів, в Ольвії було створено заповідник, в який увійшла територія як самого міста, так і його некрополя, що сприяло збереженню цього цінного пам'ятника античної культури.

¹ *Фармаковская Т. И.* Борис Владимирович Фармаковский.— Киев, 1988.— С. 182.

² *НА ІА НАНУ.* Ф. ВУАК, №3, Арк. 170; Ф. е/і, О-79, Арк. 2.

³ *Там же.* Ф. ВУАК, № 5, Арк. 12., 12 зв.

⁴ *Там же.* Ф. ВУАК, № 263, Арк. 58, 62 зв., 68, 77, 114; Ф. е/і, О-79, Арк. 2.

⁵ *Там же.* Ф. ВУАК, № 263, Арк. 2.

- ⁶ Там же. Ф. ВУАК, № 21, Арк. 10, 14; № 263, Арк. 3.
- ⁷ Там же. Ф. ВУАК, № 263, Арк. 30, 30 зв.
- ⁸ Там же. Ф. 12, № 120, 8+10+31+18 арк. (Семенов-Зусер С. А. Ольвийский некрополь).
- ⁹ Археологические экспедиции ГАИМК и ИА ЛН СССР. 1919—1959 гг. Указатель. — М., 1966. — С. 9.
- ¹⁰ ИА ИА НАНУ. Ф. ВУАК, № 263, Арк. 30, 30 зв.
- ¹¹ Там же. Арк. 30 зв. 33.
- ¹² Там же. Арк. 26 зв., 124, 140, 141, 155, 160.
- ¹³ Там же. Арк. 50, 51, 62 зв., 66, 69.
- ¹⁴ Там же. Арк. 87.
- ¹⁵ Там же. Арк. 88-90.
- ¹⁶ Там же. Арк. 99, 99 зв.
- ¹⁷ Там же. Арк. 129, 130.
- ¹⁸ Там же. Арк. 206.

Одержано 24.04.2001

Г. А. Станицина

ОХРАНА И ОРГАНИЗАЦИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕДИЦИЙ В ОЛЬВИИ
В ПЕРВЫЕ ГОДЫ РАБОТЫ ЗАПОВЕДНИКА (по материалам Научного архива
Института археологии НАН Украины)

На правом берегу Бугского лимана возле с. Парутино Очаковского р-на Николаевской обл. находятся остатки древнегреческого города Ольвия и его некрополя. После прекращения археологических исследований в 1915 г. началось хищническое разграбление Ольвии как местными крестьянами, растаскивавшими древние кладки, так и разного рода кладочискателями. Учитывая большое культурно-историческое значение Ольвии, Совет Народных Комиссаров УССР принял ряд Постановлений, направленных на охрану памятника (1921, 1924). На должность ученого хранителя Ольвии был приглашен заведующий Николаевским историко-археологическим музеем Т. Т. Каминский, принявший действенные меры для охраны и благоустройства заповедника. В 1924 г. возобновились археологические исследования древней Ольвии, в них участвовали представители РАИМК, ВУАК и историко-археологических музеев — Николаевского и Одесского. Возглавлял экспедицию в 1924—1926 гг. академик Б. В. Фармаковский.

G. O. Stanitsyna

PRESERVATION AND ORGANISATION OF ARCHAEOLOGICAL EXPEDITIONS IN
OLBIA IN FIRST YEARS OF WORK OF PRESERVE (according to the materials of scientific
archive of the Institute of archaeology of National academy of sciences of Ukraine)

The remnants of the ancient Greek town of Olbia and its necropolis situated on the right bank of the Bug estuary not far from the village of Parutino, (Ochakov district, Nikolaev region). The cessation of the archaeological investigations in 1915 caused the destructive robbery of Olbia by the local peasants, removing part by part the ancient masonries as well as by different hoard — seekers. Taking into account the big cultural and historical meaning of Olbia Soviet of People's Commissars of the Ukrainian SSR adopted the number of resolutions, directed on the monument protection (1921—1924). The post of a scientist -- curator of Olbia was occupied by the head of Nikolaev historico-archaeological museum F. T. Kaminskiy, who took the effective measures for the safety and improvement of the preserve. In 1924 the archaeological investigations of the ancient Olbia renewed. The representatives from Russian Academy of History of Material Culture, All-Ukrainian Archaeological Comity, Nikolaev and Odessa historico-archaeological museums took part in these investigations. B. V. Formakovskiy headed the expedition of 1924 --1926.